

ОЗБРОЄННЯ ЗАМКУ В КАМ'ЯНЦІ-БУЗЬКІЙ (СТРУМИЛОВІЙ) В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТОЛІТТЯ

Анотація. У Головному архіві давніх актів в Варшаві зберігаються джерельні документи, що містять відомості про озброєння та укріплення королівських замків на східних кордонах Королівства Польського. Серед документів люстрації міст і замків Львівської землі Руського воєводства звертають на себе увагу замкові описи, присвячені озброєнню та продовольчому забезпеченню замку в Кам'янці-Бузькій (до 1944 р. Кам'янки Струмилової, нині місто Львівської області України). Дані описи походять з 1534 (2 рукописи) та 1542 (1 документ) років. З коротких текстів дізнаємося, між іншим, про артилерію, стрілецьку зброю та запаси боєприпасів, що належали замку. Метою цієї статті є показати стан наступально-захисного озброєння, яке мало бути використане для захисту населення Кам'янки від нападів татар, турків і молдован. Джерела повідомляють про артилерію, представлену 4 фоглерами, 1 бронзовою гарматою, 1 півтарасницею, 1 малою мортирою та 1 пошкодженою тарасницею. Ручна вогнепальна зброя захисників кам'янського замку була представлена 13 екземплярами (4–7 рушниць і 9–10 гаківниць). У розпорядженні гарнізону також було 12 старих арбалетів і 2 механізми до натягування тятиви (*hewary*). Холодна зброя не користувалась популярністю і була представлена лише 4 рогатинами. Запас захисного озброєння був невеликий і складався лише з 5 латних нагрудників (*plachy przednie*), 2 наплічників (*plachy zadnie*) і 6–9 шоломів типу капелін. Артилерійські запаси були представлені кулями, порохом і свинцем.

Ключові слова: Кам'янка-Бузька, Україна, Польща, XVI ст., замок, вогнепальна зброя

У Варшаві, в Головному архіві давніх актів зберігаються джерела до історії озброєння і укріплення королівських замків на східних околицях королівства Польщі. Серед архівних томів, на особливу увагу заслуговують матеріали (т. зв. інвентарі, або ж замкові описи, люстрації) присвячені невеликій твердині Кам'янка Бузька.

Джерела носять наративний характер. Часто в них можна знайти не тільки детальні описи укріплень, озброєння і спорядження, а й приміщень, кухонного начиння, істівних припасів, усього рухомого і нерухомого майна. Деякі інвентарі лаконічні, а деякі описують все до найдрібніших деталей, починаючи від замку і замкової служби, міських будівель і аж до навколишніх фільварків з обкладеним податками населенням. Зазвичай люстрації проводилися після смерті попереднього старости і при призначенні нового. Не виключенням було і Кам'янське (*kamionackie*) староство Львівської землі Руського воєводства. Метою нашої розвідки є опис замкового озброєння і спорядження за матеріалами інвентарів 1534 і 1542 рр.

Місто Кам'янка-Бузька і його замок

Місто Кам'янка-Бузька¹ розташоване за 43 км на північний схід від Львова (Іл. 1). Середньовічна ж твердиня Кам'янка-Струмилівська або Струмилова між річками Західний Буг і його притокою Кам'янкою забезпечувала стратегічну перевагу завдяки вдалому географічному розташуванню на перехресті торгових шляхів (південь-північ, шлях зі Львова на Волинь, захід-схід, на Київ). Засновником міста (офіційна дата заснування 1406 р., а перша згадка – 1411 р.) вважають львівського хорунжого і підкоморія Юрія Струмила з Димошина гербу Домброва († після 1471)².

У зв'язку зі зростанням у першій половині XV ст. татарської загрози постала нагальна потреба збільшити обороноздатність теренів Руського воєводства. 1448 р. король Казимир Ягеллончик надав Кам'янське староство Юрієві Струмилу, який активно укріпив місто і замок, поглибив старі і викопав нові рови, звів вали і частоколи (висота стін доходила до 15 м). Того ж року поселення Кам'янка згадувалося як місто, 1469 р.

¹ До 15 серпня 1944 р. Кам'янка-Струмилівська, або Струмилова. Нині місто Кам'янка-Бузька в Україні, Львівського району, Львівської області. В. ГОЛОВКО, *Кам'янка-Бузька*, [в:] *Енциклопедія історії України*, т. 4: *Ка–Ком*, редкол.: В. СМОЛІЙ ТА ІН., Київ 2007, http://www.history.org.ua/?termin=Kamyanka_Buzka (доступ: 19 VII 2022).

² В. FALIŃSKI, *Jerzy Strumillo budowniczy miasta (15 wiek)* [broszura, lata trzydzieste XX w.], s. 8–9; А. БАЙЦАР, *Григорій Юрій Струмило – володар Винник (XV ст.)*, <https://baitasar.blogspot.com/2017/06/xv.html> (доступ: 19 VII 2022); К. PRZYBOŚ, *Urzednicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. *Spisy*, Wrocław 1987, s. 116, 132.

воно вже набуло королівського статусу, 1471 р. – отримало магдебурзьке право, а 1509 р. – локаційний документ. Поселення з його укріпленнями, костелами і церквами були спалені 1509 р. татарами, які цього разу замок взяти не змогли. Саме місто в першій половині XVI ст. налічувало 500 дворів і мало 12 цехів (кравці слюсарі, кожум'яки, шевці, боднарі, ковалі, рибалки та ін.). 1539 р. король надав міщанам привілей, згідно якого доходи від винокуріння мали йти на ремонт міських укріплень³.

Іл. 1. Кам'янка Бужанська. Фрагмент мапи *Poloniae finitimorumque locorum descriptio*, Вацлава Гродецького (бл. 1535–1591) з 1571 р. (джерело: <https://polona.pl/item/poloniae-finitimarumque-locorum-descriptio,MTU5ODkxNDQ/0/#info:metadata>)

³ Кам'янка-Бузька, <https://city-adm.lviv.ua/portal/history-of-lviv/around-the-city-lion/5439-kamanka-buzka> (доступ: 19 VII 2022); S. TYŁUS, *Dokumenty kaplicy zamkowej w Kamionce Strumilowej (archidiecezja lwowska)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1998, nr 69, s. 9.

Також Юрій на місці старого двору, за міською брамою, на Глинянському передмісті звів резиденцію старости – новий замок. Про його існування зараз нагадує тільки назва місцевості – Підзамче. Про зовнішній вигляд твердині майже нічого не відомо за винятком того, що він був дерев'яний, збудований на штучному пагорбі, мав дві башти і дві брами (Таданську і Белзьку), обведений 15-метровими валами з частоколом і глибокими ровами. В замку староста вибудував також каплицю Успіння Пречистої Діви Марії, апостолів Св. Петра і Павла і всіх Святих⁴.

Замок зі всією забудовою був спалений татарами 1627 р., а подальші лихоліття не оминули й Кам'янки. Наразі єдиний опублікований опис замкових укріплень, походить з люстрації 1662 р., і подає його Ян Адамчик:

цей замок знаходиться недалеко від міста, вірніше під самим містом, оточений водою, а візд на нього з півдня (...) Башта зі сторони міста (...) а біля неї друга башта, в якій розташовується в'їзд до замку (...) Біля стайні є виїзд до міста, але башта над ним зруйнована (...) Цей замок оточений дерев'яною стіною⁵.

На жаль, замок не дійшов до наших днів, оскільки станом на 1766 р. вже не існував:

Колись замок знаходився нижче фільварку біля міста на річці Каменці; [він] був розібраний і знесений протягом останніх десятиліть⁶.

⁴ J. ADAMCZYK, *Fortyfikacje stałe na polskim przedmurzu od połowy XV do końca XVII wieku*, Kielce 2004; *Кам'янка-Бузька*, <https://castles.com.ua/kamiankabu.html> (доступ: 19 VII 2022); S. TYLUS, *Dokumenty...*, s. 9.

⁵ „leży ten zamek blisko miasta albo raczej pod samym miastem, wodą wkoło opasany, do którego wjazd od południa przypada (...) Baszta od miasta (...) pobok zaś druga baszta, przez którą wjazd jest do zamku (...) Pobok której tajni jest wyjazd do miasta, ale baszta nad nim obalona (...) Ten zamek wkoło parkanem obwiedziony”, *Lustracja województwa Ruskiego 1661–1665. Ziemia lwowska*, cz. 2, wyd. K. Arłamowski, W. Kaput, Wrocław 1970, s. 164–167, 171–172 [Bci переклади текстів в статті є авторськими]; J. ADAMCZYK, *Fortyfikacje...*, s. 130.

⁶ „Zamek był w niżej folwarku pod miastem nad rzeką Kamionką; ten od lat kilkunastu rozebrany i zniesiony”; *Kamionka Strumiłowa*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, z. 34, red. F. SULIMIEŃSKI, B. CHŁEBOWSKI, W. WALEWSKI, Warszawa 1882, s. 782–788.

Опис озброєння Костянтина Гурського

Довгий час єдиним опублікованим описом замкового озброєння був невеличкий фрагмент у праці присвяченій історії польської артилерії Костянтина Гурського (1826–1898)⁷. Опис не був датований, зроблений у вигляді переліку наступального і оборонного озброєння, а також артилерійських запасів. Остання частина опису К. Гурського викликає більше питань, ніж дає відповідей, тому постала проблема пошуку архівного першоджерела і перевірки даних записаних в ньому (про це див. нижче).

Березневий інвентар 1534 р.

Найдавніший замковий інвентар і опис озброєння міститься в томі люстрації твердині і старостинських маєтків з весни 1534 р.⁸, проведений після смерті генерального руського старости Оттона Ходецького гербу Повала⁹ († 12 березня 1534 р., можливо інвентар складено вже в березні, також не ясно хто ж був кам'янським старостою до його смерті). Текст опису здебільшого латиномовний, з поясненнями старопольською мовою для деяких видів озброєння (Іл. 2; Додаток 1).

⁷ K. GÓRSKI, *Historia artylerii polskiej*, Warszawa 1902, s. 222.

⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział LVI, Inwentarze starostw, sygn. 100, k. 2–2v (далі: AGAD, ASK, O. LVI).

⁹ Оттон Ходецький (бл. 1474 – 12 березня 1534), воевода краківський (1533–1534), сандомирський (1527–1533), руський (1515–1527), подільський (1510–1515), каштелян львівський (1505–1509), генеральний руський староста (1529–1534), староста галицький, кам'янецький, трембовельський, любачівський, коломийський і снятинський і ін., ротмістр поточної оборони (1507–1531). K. PRZYBÓŚ, *Urzednicy województwa ruskiego...*, s. 116; E. JANAS et al., *Urzednicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1998, s. 144; W. РОСІЕСНА, *Chodecki Otto*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, т. 3, Kraków 1937, s. 350–351; Є. П'янкова, *Урядницька кар'єра братів Ходецьких на Руських землях Корони Польської у другій половині XV – першій третині XVI століття*, „Київські історичні студії” 2018, № 2 (7), с. 29–36; M. PLEWCZYŃSKI, *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku*, т. 2, Zabrze–Tarnowskie Góry 2012, s. 323.

216

Inuentarium Castri in Kamyonka post
mortem olim magnifici domini othe Pa
latini Conscriptum sub anno 1 5 3 4

Machine bellice eiusq
Castri in Kamyonka

Item Machine qui in vulgari vocantur fuglari	4
Item Tormentum auricalci non valde grossu	1
Item Tormentum in vulgari poltharasznice	1
Item Mortarium alio moszdzirdik	1
Item Bombardum in vulgari hakownicz	9
Et decima fracta	
Item Pixides alio rusznicz	4
Item Lancee alio kochaczki	4
Item Arma plaszon	2
Item Baliste	12
Item Humeri	2
Item Syponi zaszkul miz	
Item Globuli plumbi bombardaz	4 5 0
Item Globuli ad tormentum manus ferre	6 0

Іл. 2. Перша сторінка опису замку в Кам'янці-Бузькій з березня 1534 р.
(джерело: AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2)

Традиційно писар почав опис із артилерії (*machine bellice*), представлені чотирма фоглерами (*fuglari*), однією півтарасницею (*poltharasznice*), малою мортирою (*mortarium alias moszdzirdik*) і, напевно, невеликою бронзовою гарматою (*tormentum auricalci non valde grossu*, така ж гармата присутня в наступному інвентарі). Пізніше автор перейшов до ручної вогнепальної зброї, серед якої було занотовано дев'ять справних гаківниць (*bombardum in vulgari hakownicz*), одна несправна гаківниця (*fracta*) і чотири рушниці (*pixides alias rusznicz*). Із холодної зброї зафіксовано тільки

чотири рогатини (*lancee alias robathni*), а невробалістична зброя налічувала 12 арбалетів (*baliste*) і два механізми натягування тятиви (*bewary*). До диспозиції оборонців були лише сім пластин кіраси (*arme plachow*, при наступному описі згадуються п'ять нагрудників і двоє наплічників, скоріш за все писар порахував їх тільки загальну кількість). Голови захисників мали би захищати дев'ять шоломів типу капелін. Запас боєприпасів був не досить значним, бо становив 450 олов'яних куль до гаківниць (*globuli plumbi bombardas*), 60 залізних гарматних ядер (*globuli ad tormentis manis ferrei*), якусь посудину середнього розміру (можливо бочечку) з наконечниками до арбалетних болтів (*szipow*). Гарматного порошу було дві посудини (бочечки), а олова один камінь (бл. 12, 96 кг)¹⁰. До цікавих речей в арсеналі належать військове сідло старости Струмила (*sella bellicosa olim Strumilo*) і його ж щит (*scutum*). Скоріш за все це були предмети, які зберігали на пам'ять про будівничого замку¹¹.

Вересневий інвентар 1534 р.

Другий інвентар знайдемо серед описів укріплених пунктів Львівської землі Руського воєводства (до них належали укріплення Високого і Низького замку у Львові та замку в Глинянах)¹². Люстрацію провели для польного коронного гетьмана, галицького каштеляна і нового кам'янського старости Яна Коли з Далейова¹³ гербу Юноша († 1543/44) у вересні 1534 р.¹⁴ Перша написана старопольською мовою частина опису цілком присвячена озброєнню (Іл. 3, Додаток 2). Наступні частини повністю латиномовні, присвячені переліку харчових запасів (*Victualia in promptu*) і замковій скотині. Тут, серед іншого, знайдемо інформацію про муку, солонину, сири, опис отари овець (*Conscriptio Gregis*), поросят (*prossjat* 40) і інше¹⁵.

¹⁰ J. SZYMAŃSKI, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2004, s. 172.

¹¹ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2–2v.

¹² *Ibidem*, sygn. 144, k. 66–68.

¹³ Ян Кола з Далейова († 1543/4), галицький підкоморій, кам'янський староста, каштелян галицький. Н. KOWALSKA, *Kola Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, т. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 286–287; К. PRZYBOŚ, *Urzednicy województwa ruskiego...*, s. 43, 55, 323; М. ПЛЕWCZYŃSKI, *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku*, т. 2, Zabrze–Tarnowskie Góry 2012, s. 334.

¹⁴ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 41.

¹⁵ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 66–68.

520
66

Inuentuarij Castri Kamionka
Magnifico domino Joanni Kola
de Salisow Castellano halitien
y Capite concessio Anno dñi
1 5 3 4

propugnacula Castri

III	fuglarze	-	-	4
III	szylko szpicaue	-	-	1
III	pultharasznicie y mozdzerzyk	-	-	2
III	halownicz	-	-	9
III	chazarowicz kosciuszowa	-	-	1
III	szumich	-	-	4
III	Robacz	-	-	4
III	plachow przednich	-	-	1
III	szumich	-	-	2
III	knos	-	-	12
III	hewarow	-	-	2

Іл. 3. Перша сторінка опису замку в Кам'янці-Бузькій з вересня 1534 р.
(джерело: AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66)

Різниця в описі озброєння, порівняно з попереднім текстом, незначна. Кількість фоглерів (*fuglarze*) і порохових комор до них (*prochownicz do fuglarow*), залишилася незмінною. Присутня була та ж півтарасниця і мала мортира (*pultharasznicie y mozdzerzyk*). Натомість дізнаємося, що невелика

гармата з попереднього інвентаря була бронзовою (*dzjelko szpizave*). Також з'являється якась пошкоджена тарасниця (*tharasnicza rostargnyjona*), якої в попередньому описі не занотовано. Стрілецька вогнепальна зброя залишилася майже без змін (рушниць як було чотири, так і залишилося, зникла одна, напевно пошкоджена, гаківниця). Кількість арбалетів, арбалетних механізмів і рогатин також не змінилася. При описанні обладунків писар додав конкретики, було вказано, що на зберіганні було п'ять пластинчастих нагрудників (*plachow przednich*) і двоє наплічників (*zadnich*). Зникли всі капеліни, щит і сідло пана Струмила (або писар ними не зацікавився). Конкретизується артилерійський запас: залізних ядер до тарасниць було так само 60, куль до гаківниць ті ж 450, наконечників до болтів півбочки, гарматного пороху дві бочечки, а олову один камінь. Новинкою були 82 камінних ядра до фоглерів¹⁶.

Лютневий інвентар 1542 р.

Згаданий на початку статті опис – наймолодший, частково опублікований К. Гурським¹⁷. Рукопис підготовлений старопольською, відсутня його титульна сторінка, тому не вказана точна дата інспекції, а з тексту зрозуміло лише про якийсь замок йдеться (Іл. 4; Додаток 3). Натомість характер тексту другої частини присвяченого місту Кам'янка опису вказує, що перед нами інвентар саме Кам'янської твердині¹⁸. Опис здійснено після смерті Яна Коли¹⁹ 15 лютого 1542 р., тому вважатимемо, що замок було описано десь напередодні. Він підсумовує його 6-річну діяльність при уряді старости (не відомо скільки разів старий і хворий польний гетьман був у Кам'янці, оскільки він займав і більш престижні уряди).

¹⁶ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 41–41v.

¹⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział I, Rachunki królewskie, sygn. 62, k. 81–99 (дали: AGAD, ASK, O. I, sygn. 62); K. GÓRSKI, *Historia...*, s. 222.

¹⁸ AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 93.

¹⁹ Власне з цього опису ми дізнаємось точну дату смерті гетьмана: 17 січня 1542 р., а не 1543 чи 1544 роки. AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 93.

фоглери (разом з тими ж коморами) так само складали основу артилерії, тут залишалися півтарасниця, мала мортира і бронзова гарматка. Десь зникла пошкоджена тарасниця. Збільшилася до семи кількість рушниць (тоді вже активно розповсюджувалися аркебузи, наприклад в Кам'янці-Подільському 1543 р. їх було вже 30²¹), але до них не було куль і навіть форм для відлиту. Кількість справних гаківниць залишилася без змін, але одна, не врахована в попередній люстрації, була несправною. Вперше зустрічаємо опис конструкції даних гаківниць: „гаківниць на киях вісім, дев'ять в чорному ложі, одна [гаківниця] на кию тріснута”²².

Зникли рогатини і арбалетні механізми (*bewary*), зменшилася кількість обладунків (нагрудників з п'яти до трьох, наплічників із двох до одного). Звідкись взяли шість капелінів (весною 1534 р. їх було дев'ять, восени того ж року не було взагалі), а також *dwa kuszj myszek* (про них далі). Частково зменшилася кількість боєприпасів: ядер до тарасниць з 60 до 44, куль до гаківниць з 450 до 350. Кількість ядер до фоглерів (82) та пороху (2 бочечки) не змінилася²³.

Далі прочитуємо переклад опису з праці К. Гурського: „кіз старосвіцьких які перини мають 3 і 11 які не мають перин, а до цих кіз два столи, а в тих столах є 8 шипів без пір'я”²⁴. Як видно з даного опису мало що зрозуміло. Сам автор висловив сумнів чи були ці „кози” легкими гарматами чи станками для натягування тятиви арбалетів, хоча сам же вказував на подібність написання слів *koza* (коза) і *kusza* (арбалет)²⁵. Проблема полягала в неправильному прочитанні тексту. Оригінальний запис належить прочитати так: „куш [арбалетів] старосвіцьких які мають тетиви три,

(1839–1918), який фактично написав цю книгу за свого друга, на підставі рукописів і архівних виписок (часто не розбірливих) зібраних К. Гурським. J. SENKOWSKI, *Materiały archiwalne do historii organizacji polskiej siły zbrojnej w drugiej poł. XV w. przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, „Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej” 1954, t. 1, s. 520–521; K. GÓRSKI, *Historia...*, s. 5–7.

²¹ AGAD, ASK, O. I, sygn. 45, k. 126–126v.

²² „hakownycz osm na kŷach, dzieviatha w czarnŷm lozu, iedna rostargnyona na kŷu”, AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89–89v.

²³ AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89–89v.

²⁴ „koz staroŷwieckich które mają pierzyny 3 a 11 które nie mają pierzyn, a do tych koz dwa stoły, a w tych stołach jest 8 szypow bez pierza”, K. GÓRSKI, *Historia...*, s. 222.

²⁵ AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, s. 26–27.

а одинадцять які тетив не мають, а до цих куш є два тули [колчани], а в цих тулах є вісім шипів [арбалетних болтів] без пір'я"²⁶.

Тепер стає зрозумілим, де ж поділися замкові арбалети, бо в записі окреслено три арбалети з тятивами і 11 без (в попередніх люстраціях згадуються 12 екземплярів). Вище згадані два *thuly* є насправді колчанами до арбалетних болтів²⁷, котрих було аж вісім та і ті без оперення.

Де ж поділись замкові „реліквії” щит і сідло Струмила? Нагадаймо, що пан з Димошина не зустрічається в джерелах після 1471 р., тобто сідлу і щиту могло бути мінімум 71 рік. В подачі К. Гурського знайдемо щит-тарч (*tharcz*) і якесь „шило стромилове”²⁸ яке при правильному прочитанні першоджерела належить розуміти як „тарч та сідло Струмилове”²⁹.

Замкова артилерія

Більшістю гармат в кам'янському арсеналі були чотири фоглери (*fuglari, fuglarze*)³⁰. Фоглерами (з нім. *Vogler*, фр. *veuglaire*, від *aveugler* – засліплювати, замикати отвір) називалися легкі гармати малого калібру, що походили від тарасниць, і були першими гарматами в історії артилерії, які заряджалися за допомогою 3–4 змінних порохових камер. Це збільшувало швидкість заряджання, але через недосконалість виробничих процесів (головно у зв'язку із „протіканням” порохових газів внаслідок негерметичного замикання комори, що призводило до зменшення сили пострілу) не додавало гарматі надійності. Протягом дня з фоглеру можна було зробити до 30 пострілів³¹. Не відомо чим же було *dzjzelko szpizave*. Можливо, йшлося про бронзовий фальконет.

²⁶ „kusz starszowieczkich ktore maja ciężczywy trzy, a yadenascie które nie maja czyęczyw, a do tych kusz są dwa thuly, a w tych thulych iest osm sypow bez pierza”, AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89.

²⁷ J. SZYMCAK, *Ceny broni, koni i oporządzenia jeździeckiego*, [w:] *Uzbrojenie w Polsce Średniowiecznej 1450–1500*, red. A. NOWAKOWSKI, Toruń 2003 (dale: UWPS), s. 246.

²⁸ „szydło stromilowe”, K. GÓRSKI, *Historia...*, s. 222.

²⁹ „tharcz a szydło Strumylovo”, AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89–89v; cf. K. GÓRSKI, *Historia...*, s. 222.

³⁰ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2.

³¹ J. SZYMCAK, *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Łódź 2004, s. 55; M. MIELCZAREK, *Artyleria*, [w:] UWPS, s. 69; О. МАЛЬЧЕНКО, *Арсенали українських замків XV – середини*

Півтарасниці були різвидом тарасниць із меншою вагою і калібром. Тарасниці (з чеськ. *tarasnice*, нім. *Terrasbüche*) перетворилися на доволі універсальні середньовічні гармати з родини бомбард. До їх активного розповсюдження, як і до більшості видів тогочасної вогнепальної зброї, долучилися чеські гусити. Про їх бойове застосування можна дізнатися із самої назви. За першою традиційною версією назва походить від тарасів, або замкових підмостків, на яких ставили гармати при обороні фортець. Згідно з другою версією, назва походить від чеського поняття *taras*, великого щита-павези, за яким гусити ховали гармати під час перезаряджання в шикі вагенбурга. Спочатку це були малокаліберні гармати, але поступово калібр досяг 40–100 мм, з довжиною ствола 21–29 калібрів. На межі XV–XVI ст. стаціонарні тарасниці монтовано на дерев'яних стояках „козлах”, а польові на двоколісних лафетах з „драбинковою” системою піднесення ствола, що збільшувало їх мобільність в польових баталіях, але в 30-х рр. XVI ст. вони вже вважалися застарілими і поступово їх кількість зменшувалася, про що свідчить зокрема те, що одна тарасниця з кам'янського арсеналу була *rostargnjona*, тобто мала якесь ушкодження ствола. Стріляли з півтарасниці залізними кулями³².

Замковий *moździerzyk*, можливо, був залізною чи бронзовою малою мортиркою на стаціонарному лафеті з довжиною ствола 1,5–2 калібри. Стріляли мортири по навісній траєкторії (вище 45°) спершу кам'яними ядрами, пізніше тонкостінними пороховими бомбами. Мортири вважалися типовими облоговими гарматами, котрі активно використовувалися як атакуючими так і обложеними. Належить зауважити, що мортирних куль в арсеналі Кам'янки не було³³.

XVII ст., Київ 2004, с. 115; ІДЕМ, *Артилерія на українських землях у XIV–XV століттях*, Київ 2005, с. 104.

³² ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66–66v; J. SZYMCAK, *Początki broni palnej...*, s. 53–55, 106–107; M. MIELCZAREK, *Artyleria...*, s. 69; О. МАЛЬЧЕНКО, *Арсенали...*, с. 114, 360–361; W. KWAŚNIEWICZ, *1000 słów o dawnej broni palnej*, Warszawa 1987, s. 162–163; ІДЕМ, *Leksykon dawnej broni palnej*, Warszawa 2004, s. 212–213; P. KLUČINA, *Zbroj a zbraně: Evropa 6.–17. století*, Praha–Lito-myšl 2004, s. 405.

³³ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2–3; ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66–66v; AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89–89v; K. GÓRSKI, *Historia...*, s. 218; J. SZYMCAK, *Początki broni palnej...*, s. 62; О. МАЛЬЧЕНКО, *Арсенали...*, с. 112.

Головного артилерійського запасу – пороху до гармат теж було замало: дві бочечки (*prochu beczolce 2*) масою чотири камені, тобто 25,92 кг, а олова до відливання куль до рушниць і гаківниць один камінь (*olowi kamjen*), тобто 12,96 кг. Для меління пороху використовувалася ступа (*mozdzyzcyk czo proch thluka*)³⁴.

Ручна вогнепальна зброя

Запаси ручної вогнепальної зброї були невеликими, становили декілька рушниць (чотири 1534 р. і сім 1542 р.) і 8–10 гаківниць. Рушниці 1535 р. вже вважалися застарілим видом озброєння еволюціонувавши у бік так зв. „київ залізних” або пищалів, до яких додали дерев’яне ложе із примітивним прикладом. Це була довгоствольна вогнепальна зброя з гнотовим замком. Середня довжина даної зброї становила 25–30 калібрів, вага 10–15 кг, калібр 15–20 мм. Стволи робили із заліза або бронзи. Скорострільність рушниць була невисокою, а дальність стрільби – до ста метрів. Ціни були різними, наприклад, кована залізна рушниця з 1532 р. коштувала 48 грошів, а компенсація за втрату даної зброї на полі бою на початку XVI ст. становила лише 20 грошів³⁵.

Замкові гаківниці вважалися одним із найдавніших видів вогнепальної зброї (відомих з XIV ст.), що використовувалася переважно для захисту укріплень. Конструкційно гаківниці являли собою важкий ствол з гнотовим замком, прикріпленням біля вильоту під прямим кутом гаком, часто на дерев’яному ложі примітивним прикладом. Під час стрільби солдат „зачіпляв” зброю за край стіни або стінку возу, щоб зменшити віддачу, – звідси і походить назва зброї. Залежно від розмірів,

³⁴ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66v; AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89; J. SZYMAŃSKI, *op. cit.*, s. 172.

³⁵ J. SZYMCZAK, *Początki broni palnej...*, s. 45, 99–100, 311–312, 315–316; О. МАЛЬЧЕНКО, *Арсенали...*, с. 106; T. GRABARCZYK, *Jazda zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2015, s. 84–85; IDEM, *Piechota zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2000, s. 143, 150–151; A. BOŁDYREW, *Piechota zaciężna w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 2011, s. 222–223; M. MIELCZAREK, *Ręczna broń palna*, [w:] UWPŚ, s. 64–65.

гаківниці належали до легкої артилерії або важкої ручної зброї. Вироблялися два типи гаківниць: важкі, з яких стріляли двоє солдатів, перший з яких цілив опираючись на дерев'яний станок (так зв. „коза”), а другий запалював порох на полиці палаючим гнотом. Легші ручні екземпляри, обслуговував один солдат (дана зброя відрізнялася від тодішніх рушниць чи аркебузів тільки наявністю гаку під стволом). Калібр ствола важких гаківниць наближався до 22–37 мм, вага коливалася в межах десяти – кілька десятків кг, а довжина 1–2,5 м. Стріляли такі гаківниці приблизно на 300 кроків. Ефективна дистанція стрільби дрібніших екземплярів могла становити 50–60 кроків одиничним вогнем, а залповим – до 120. Залежно від довжини ту чи іншу зброю умовно залічували до напівгаківниць (прообразу пістолету), власне гаківниць та подвійних гаківниць. Заряджали зброю чорним порохом, а кулі виготовляли з каменю, заліза або свинцю. Як зазначено в люстраціях запас „*kulýek zelýasných do hakownicz*” був значним і становив 350–450 одиниць³⁶.

Арбалети

12–14 арбалетів (*kuszy*) вже вважалися архаїкою навіть для замкового арсеналу, до якого звозили багато екземплярів старого озброєння. Для порівняння, у львівському Високому замку тоді ж було 55 старих поламаних арбалетів (*kusz zlich*), які продовжували зберігатися там, коли польові війська від них відмовилися на користь вогнепальної зброї³⁷. Наприклад, О. Болдирев, досліджуючи пописові реєстри польської найманої піхоти за 1522–1547 рр., підрахував, що серед 12 тисяч предметів озброєння знайшлося місце тільки для трьох арбалетів³⁸. Не відомо, в якому стані були кам'янські арбалети 1534 р., натомість відомо, що 1542 р. тільки три

³⁶ J. SZYMCAK, *Początki broni palnej...*, s. 58–59; 100–102; K. GÓRSKI, *Historia...*, s. 30–31; P. STRZYŻ, *Średniowieczna broń palna w Polsce. Studium archeologiczne*, Łódź 2011, s. 21–22; О. МАЛЬЧЕНКО, *Арсенали...*, с. 105–106; ІДЕМ, *Артилерія...*, с. 76–77; P. KLUČINA, *Zbroj a zbraně...*, s. 455–456.

³⁷ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 42.

³⁸ O. BOŁDYREW, *Piechota...*, s. 219–220.

мали тятиви, а 11 не мали. Стріляли з них короткими стрілами – болтами які іменувались „шипамі” (яких 1542 р. було п’ять). Точно не відомо чи в арсеналі були готові болти чи самі наконечники, оскільки 1542 р. згадуються вісім *syrow bez pierza* у двох колчанах (*thuly*)³⁹. До натягання тятиви арбалета використовували спеціальні механізми. На 12 арбалетів 1534 р. було лише два таких механізми (*hewary*). Наприкінці XV ст. найпопулярнішими механізмами на озброєнні польської кінноти були так зв. козяча нога та кранекін (*winda niemiecka, cranequin*). Як пише Тадеуш Грабарчик, *hewary*, скоріш за все, були саме першим механізмом. Ціна арбалету в ті часи становила близько двох флоринів, а компенсація за втрату – лише один флорин⁴⁰.

Древкова зброя

Холодну довгодревкову зброю презентували чотири рогатини (*rohatory*) тільки 1534 р. Рогатина була різновидом бойового і мисливського списа з товстішим і довшим, близько 3 м, ратищем, з довгим та широким вістрям пристосованим як для полювання на великих звірів, так і пробиття кольчужного полотна, часто з поперечкою або гаком. Анатолій Кірпи́чников відносив рогатини до списів із широкими наконечниками лавровоподібної форми, вважаючи, що вони виникли і були розповсюджені тільки на Русі. Марек Плевчинський, аналізуючи озброєння середини XVI ст. вказує, що рогатини, які на той час завоювали популярність у польській кінноті, були легшими і коротшими від гусарських списів⁴¹.

³⁹ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2–3; ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66–66v; AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89–89v.

⁴⁰ ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66–66v; T. GRABARCZYK, *Jazda...*, s. 81–83; P. KLUČINA, *Zbroj a zbraně...*, s. 52, 411–417; В. БЕХАЙМ, *Энциклопедия оружия*, Санкт-Петербург 1995, с. 299–306; W. KWAŚNIEWICZ, *1000 słów o broni białej i uzbrojeniu ochronnym*, Warszawa 1983, s. 95–97; Z. WAWRZONOWSKA, *Broń strzelcza*, [w:] UWPS, s. 55–60; О. МАЛЬЧЕНКО, *Арсенали...*, с. 152–154, 157–158.

⁴¹ AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2–3; AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66–66v; А. КИРПИЧНИКОВ, *Древнерусское оружие*, Вып. 2: *Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени*

Захисне спорядження

Зовсім незначною була частка захисного спорядження в арсеналі замку. До елементів обладунків відносимо тільки п'ять сталених нагрудників (*plachow przednich (...) zadnich*) і два наплічники. Товщина нагрудників в XV ст. вагалася в межах 1,5–3 мм. Ціни коливалися від однієї гривні до шести флоринів⁴². Можливо, власне цими обладунками захищали тіло воїнів озброєних рогатинами.

1534 р. і 1542 р. голови вояків гарнізону мали бути захищені дев'ятьма і шістьма відкритими шоломами типу капелін, що складався із залізного куполу з широкими нахиленими до низу полями⁴³.

1542 р. згадуються також *dwa kuszy myszek*⁴⁴. Оскільки дані предмети були записані в списку замкових обладунків (*zbroja zamkowa*), то тут маємо справу з тзв. „мишками” (старопол. *myszki*). Як зазначає Т. Грабарчик, скоріш за все останнє слово означає латний захист передпліччя, тзв. поручі, наручі (pol. *zargawie*, англ. *vambrace*)⁴⁵. Натомість не відомо скільки ж їх було, оскільки не зрозуміло що писар мав на увазі записуючи кількість наручів в *dwa kuszy*⁴⁶.

Не відомо якого типу і як виглядав згаданий у двох люстраціях щит пана Струмила. Скоріш за все йшлося про гербовий щит з першої половини XV ст., від носіння якого Юрій Струмило відмовився, як і решта рицарства у зв'язку з розвитком латних копійничих обладунків. Щодо герба, який міг бути зображений на щиті, то радше йдеться про герб Домброва, аналогічний печатці Струмила з 1464 р.

IX–XIII веков, Ленинград 1966, с. 11; M. PLEWCZYŃSKI, *Wojny i wojskowość...*, т. 1, с. 60; J. SZYMCAK, *Rycerz z bronią zaczepną*, Warszawa 2017, s. 189; О. МАЛЬЧЕНКО, *Арсенали...*, с. 166.

⁴² AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66; T. GRABARCZYK, *Piechota...*, s. 166; IDEM, *Jazda...*, s. 104–105; O. BOŁDYREW, *Piechota...*, s. 250–251.

⁴³ W. KWAŚNIEWICZ, *Leksykon dawnego uzbrojenia ochronnego*, Warszawa 2005, s. 52–53.

⁴⁴ AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89v.

⁴⁵ T. GRABARCZYK, *Piechota...*, s. 169–171; IDEM, *Jazda...*, s. 111; A. BOŁDYREW, *Piechota...*, s. 251–252.

⁴⁶ Можливо, наручі зберігались в двох ємностях (напр. в кошиках). Як зазначає Т. Грабарчик, даний запис важко інтерпретувати, можливо цих наручів була пара, чи дві пари.

Таблиця 1

Озброєння замку в Кам'янці Бужанській станом на 1534 і 1542 р.

Вид озброєння	Березень 1534 р.	Вересень 1534 р.	Лютий 1542 р.
Артилерія			
Фоглери	4	4	4
Півтарасниці	1	1	1
Мала мортира	1	1	1
Гармата бронзова	1	1	1
Тарасниця пошкоджена	–	1	–
Ручна стрілецька зброя			
Рушниці	4	4	7
Гаківниці	10*	9	10**
Арбалети	12	12	14***
Холодна зброя			
Рогатини	4	4	–
Захисне спорядження			
Латні нагрудники	–	5	3
Латні наплічники	–	2	1
Plachy (нагрудники і наплічники разом)	7	–	–
Шоломи капеліни	9	–	6
Латні наручі (myski)	–	–	2 kuszy
Щит пана Струмила	1	–	1
Боєприпаси			
Кам'яні ядра до фоглерів		82	82
Залізні ядра до тарасниць	60	60	44
Залізні кулі до гаківниць	450	450	350
Наконечники до болтів/болти	Середня посудина	Пів бочки	8 болтів без оперіння

Вид озброєння	Березень 1534 р.	Вересень 1534 р.	Лютий 1542 р.
Артилерійські припаси			
Порох для гармат	2 посудини	2 бочки	4 камені (2 бочки)
Олово	1 камінь	1 камінь	–
Військовий інвентар			
Ступа для меління пороху	–	–	1
Змінні комори до фоглерів	14	14	14
Гевари	2	2	–
Колчани для арбалетних болтів	–	–	2
Сідло пана Юрія Струмила	1	–	1

*серед них 1 пошкоджена; **серед них одна пошкоджена; *** три з тятивами, 11 без.

Джерело: власне опрацювання на основі: AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2–2v; sygn. 144, k. 66–66v; O. I, sygn. 62, k. 89–89v.

Висновки

Підсумовуючи, належить дати відповідь на питання: чи були достатніми запаси озброєння Кам'янського замку для оборони від татарських, турецьких і молдавських нападів? Відомо, що землі Руського і Белзького воєводств XVI ст. були об'єктом великих татарських вторгнень щонайменше 17 разів, не говорячи про дрібні набіги⁴⁷. Судячи з того, що Кам'янку спалили тільки раз 1509 р. (але замок вцілів), а наступного разу лише 1627 р., то скоріш за все кількість озброєння для оборони стін невеликого замку вистачало принаймні для відлякування легкої татарської кінноти, а турки і молдавани нападали набагато рідше.

⁴⁷ Б. Омельчук, *Організація оборони міст Руського та Белзького воєводств на „татарських шляхах” у другій половині XV–XVI ст.*, „Всеукраїнський науковий журнал Мандрівець” 2010, № 1, с. 19.

Для розуміння стану боєздатності замку спробуємо порівняти його озброєння з іншою пограничною фортецею Руського воєводства – замком Теремовлі. Ця твердиня в середині XVI ст. теж мала дерев'яно-земляні укріплення, скоріш за все більші від кам'янських укріплень. Кам'янка лежала північніше Львова, в глибині оборони, натомість Теремовля розташовувалася на подільському шляху, яким татари вривалися з Поділля на Русь. Напевно доцільніше порівнювати кількісний стан озброєння Кам'янки 1542 р. з активно забезпечуваною Теремовлею 1551 р. (опис опублікований Тадеушом Грабарчиком). Основу замкової артилерії складали фоглери (4:2), гармати не відомого типу (1:1). Замок в Кам'янці переважав у артилерії наявністю півтарасниці і мортирки, а також більшою кількістю ядер до фоглерів (82:46). Натомість значно відставав у ручній зброї і боезапасі: гаківницях (9:33), рушницях (7:16), рогатинах (4:21), кулях до гаківниць (350:104 залізних і 1050 олов'яних). Також у Теремовлі було 14 щитів (напевно великих павез для піхотинців, або гусарських тарчів). Застарілих „київ залізних” і новітніх аркебуз, а також форм до лиття куль в Кам'янці не було, натомість Теремовля не мала застарілих арбалетів. Ситуація з порохом теж не була на користь Кам'янки (дві бочечки: п'ять бочок менших ніж барила, дев'ять пів барилوک, п'ять фунтів гарматного пороху). Олова було порівну, по каменю⁴⁸.

Отже, слід сказати, що озброєння Кам'янської твердині було радше достатнім для оборони невеликого замку, але застарілим. Для успішнішої оборони Кам'янський замок потребував централізованого постачання новітніх зразків озброєння.

⁴⁸ Т. GRABARCZYK, *Zamek w Trembowli w świetle inwentarzy z lat 1550 i 1551*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 2022, t. 111: *Ante bellum*, s. 45–67.

ANEKSY • ANNEXES • ДОДАТКИ

Редакційні позначки, використані при виданні інвентаря / Znaki edytorskie zastosowane w edycji inwentarzy / Editorial marks used in editing of inventories:

| – перенесення / przeniesienie / word divisions

< > – перекреслення / przekreślenie / strikethrough

() – розкриття скорочень / rozwinięcie skrótów / expansion of abbreviations / archival notations (numbering)

[] – архівні позначки (нумерація) / oznaczenia archiwalne (numeracja)

(...) – початок-кінець цитованого фрагменту / początek-koniec cytowanego fragmentu / Start-end of the quoted fragment

Aneks 1 • Annex 1 • Додаток 1

Фрагмент опису кам'янського староства присвячений замковому озброєнню з березня 1534 р.

Джерело: AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 100, k. 2–2v.

[k. 2]

Inventarium Castri in Kamjõnka post mortem olim magnifici domini Othe pal|latini conscriptum sub anno 1534

Machine bellice eius(dem)

Castri in Kamjõnka

Item machie qui in vulgari vocantur fuglari 4

Item tormentum auricalci non valde grossu 1

Item tormentum in vulgari poltharasznice 1

Item mortarium alias moszdzirdik 1

Item bombardum in vulgari hakownicz 9 et decima fracta

Item pixides alias rusznicz 4

Item lancee alias rohathni 4

Item arme plachow 7

Item baliste 12

Item hewary 2

Item szipow vasculum medium
Item globuli plumbi bombardas 450
Item globuli ad tormentis manis ferrei 60

[k. 2v]

Item plumbi lapis 1
Item pulveris ad maiora tormenta vasculi 2
Item pulvearia ferrea ad fuglary 14
Item sella bellicosa olim Strumilo 1
Item scutum eiusdem olim Strumilo 1
Item kapalinow 9
(...)

Aneks 2 • Annex 2 • Додаток 2

Фрагмент опису кам'янського староства присвячений замковому озброєнню з вересня 1534 р.

Джерело: AGAD, ASK, O. LVI, sygn. 144, k. 66–66v.

[k. 66]

Inventarium Castri Kamyonka

Magnifico domino Joanni Kola
de Dalieyow Castelano halicien(sis)
In Capita(neatum) concessio Anno Domini
1534

Propugnacula castri

Item fuglarze 4
Item dzýelko szpisave 1
Item pultharasznice ý mozdzerzyk 2
Item hakownicz 9
Item tharasnicza rostargnyona 1
Item rucznicz 4
Item rohatin 4
Item plachow przednich 5
Item zadnich 2

Item kusz 12

Item hewarow 2

[k. 66v]

Item szypow pulbeczki

Item kulŷek zelŷasnŷch do hakownicz 450

Item kul kamŷonich do phiglarow 82

Item kul zelŷasnich do pultarassŷa 60

Item prochownicz do fuglarow 14

Item olowu kamŷen 1

Item do dzŷal prochu bezzolce 2

(...)

Aneks 3 • Annex 3 • Додаток 3

Фрагмент опису кам'янського староства присвячений замковому озброєнню з 1542 р.

Джерело: AGAD, ASK, O. I, sygn. 62, k. 89–89v.

[k. 89]

(...)

Thu sye poczyna strzel|ba na zamku

Item fuglarzow stherzŷ i pro|chownycz do nŷch sterna|sczŷe

Item dzyalko spyzane yedno

Item pultarasnyczŷe yedno

Item mozdzyrzyk yeden

Item hakownycz osm na kŷach

Item dzieviatha w czarnŷm lozu

Item iedna rostargnyona na kŷu

Item mozdzyzyk czo proch thluka

Item rucznych szedem a nye|masz zadneŷ formŷ do nŷch

Item kul ŷelaznych do hakow

nycz pulczwarta stha

Item kul kamŷenŷch do fogla:|row oszmdiesziŷth ŷ dwie

Item kul ŷelaznych do pulta|rasnyczŷa sterdziesczŷ ŷ styrzŷ

Item prochu do dzial iest ostŷ|rzy kamŷeny tho iest dwie bezzulce

Item <kusz> iest kusz staroswieczkich ktore mayą ciężczyvy trzy a yadenascie które nie mayą czyżczyw a do tych kusz są dwa thuly a w tych a w tych thulych iest osm sypow bez pierza

[k. 89v]

Zbroja zamkova

Item sescz kapalynow staroswieczkych

Item trzy plachy przednie

Item jeden plach zadny

Item dwa kuszy mýszek

Item tharcz a szyodlo Strumy|lovo

BIBLIOGRAFIA • BIBLIOGRAPHY • БІБЛІОГРАФІЯ

Źródła archiwalne • Archival primary sources • Архівні джерела

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego

Oddział I, Rejestry podatkowe, sygn. 45, 62

Oddział LVI, Inwentarze starostw, sygn. 45, 144

Źródła drukowane • Printed primary sources • Оpubліковані джерела

Lustracja województwa ruskiego 1661–1665. Ziemia lwowska, cz. 2, wyd. K. ARŁAMOWSKI, W. KAPUT, Wrocław 1970.

Opracowania • Secondary sources • Опрацювання

- БЕХАЙМ В., *Энциклопедия оружия*, пер. А. ДЕВЕЛЬ, ред. А. КИРПИЧНИКОВ, Санкт-Петербург 1995.
- КИРПИЧНИКОВ А., *Древнерусское оружие. Выпуск 2. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX–XIII веков*, Ленинград 1966.
- ОДНОРОЖЕНКО О., *Родова геральдика Руського королівства та Руських земель Корони Польської XIV–XVI ст.*, Харків 2009.
- МАЛЬЧЕНКО О., *Арсенали українських замків XV–середини XVII ст.*, Київ 2004.
- МАЛЬЧЕНКО О., *Артилерія на українських землях у XIV–XV століттях*, Київ 2005.
- П'ЯНКОВА Є., *Урядницька кар'єра братів Ходецьких на Руських землях Корони Польської у другій половині XV – першій третині XVI століття*, „Київські історичні студії” 2018, № 2 (7), с. 29–36.
- ADAMCZYK J., *Fortyfikacje stałe na polskim przedmurzu od połowy XV do końca XVII wieku*, Kielce 2004.
- BOŁDYREW A., *Piechota zaciężna w Polsce w pierwszej połowie XVI wieku*, Warszawa 2011.
- FALIŃSKI B., *Jerzy Strumiłło budowniczy miasta (15 wiek)* [broшура, lata trzydzieste XX w.].
- GÓRSKI K., *Historia artylerii polskiej*, Warszawa 1902.
- GRABARCZYK T., *Jazda zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2015.
- GRABARCZYK T., *Piechota zaciężna Królestwa Polskiego w XV wieku*, Łódź 2000.
- GRABARCZYK T., *Zamek w Trembowli w świetle inwentarzy z lat 1550 i 1551*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 2002, t. 111: *Ante bellum*, s. 45–67.
- JANAS E., KŁACZEWSKI W., KURTYKA J., SOCHACKA A., *Urzednicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1998.
- Kamionka Strumiłowa, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, z. 34, red. F. SULIMIEŃSKI, B. CHLEBOWSKI, W. WALEWSKI, Warszawa 1882, s. 782–788.
- KLUČINA P., *Zbroj a zbraně: Evropa 6.– 17. století*, Praha–Litomyšl 2004.
- KOWALSKA H., *Kola Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 286–287.
- KWAŚNIEWICZ W., *1000 słów o broni białej i uzbrojeniu ochronnym*, Warszawa 1983.
- KWAŚNIEWICZ W., *1000 słów o dawnej broni palnej*, Warszawa 1987.
- KWAŚNIEWICZ W., *Leksykon dawnego uzbrojenia ochronnego*, Warszawa 2005.
- MIELCZAREK M., *Artyleria*, [w:] *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. NOWAKOWSKI, Toruń 2003, s. 65–73.

- MIELCZAREK M., *Ręczna broń palna*, [w:] *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. NOWAKOWSKI, Toruń 2003, s. 60–65.
- PLEWCZYŃSKI M., *Wojny i wojskowość polska w XVI wieku*, t. 1–2, Zabrze–Tarnowskie Góry 2011–2012.
- POCIECHA W., *Chodecki Otto*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 350–351.
- PRZYBOŚ K., *Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987.
- SENKOWSKI J., *Materiały archiwalne do historii organizacji polskiej siły zbrojnej w drugiej poł. XV w. przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, „Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej” 1954, t. 1, s. 497–521.
- SZYMAŃSKI J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2004.
- SZYMCZAK J., *Ceny broni, koni i oporządzenia jeździeckiego*, [w:] *Uzbrojenie w Polsce Średniowiecznej 1450–1500*, red. A. NOWAKOWSKI, Łódź, s. 227–269.
- SZYMCZAK J., *Początki broni palnej w Polsce (1383–1533)*, Łódź 2004.
- SZYMCZAK J., *Rycerz z bronią zaczepną*, Warszawa 2017.
- TYLUS S., *Dokumenty kaplicy zamkowej w Kamionce Strumiłowej (archidiecezja lwowska)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1998, nr 69, s. 9–14.
- WAWRZONOWSKA Z., *Broń strzelcza*, [w:] *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. NOWAKOWSKI, Toruń 2003, s. 52–60.
- ŻYGULSKI Z., *Stara broń w polskich zbiorach*, Warszawa 1984.

Netografia • Internet sources • Інтернет ресурси

- БАЙЦАР А., *Григорій Юрій Струмило – володар Винник (XV ст.)*, <https://baitsar.blogspot.com/2017/06/xv.html> (доступ: 19 VII 2022).
- ГОЛОВКО В., *Кам'янка-Бузька*, [в:] *Енциклопедія історії України*, т. 4: *Ка–Ком*, редкол.: В. СМОЛІЙ ТА ІН., Київ 2007, http://www.history.org.ua/?termin=Kamyanka_Buzka (доступ: 19 VII 2022).
- Кам'янка-Бузька*, <https://castles.com.ua/kamiankabu.html> (доступ: 19 VII 2022).
- Кам'янка-Бузька територіальна громада*, <https://kbmr.gov.ua/turistu-14-52-08-06-10-2021/> (доступ: 19 VII 2022).
- Кам'янка-Бузька*, <https://city-adm.lviv.ua/portal/history-of-lviv/around-the-city-lion/5439-kamanka-buzka> (доступ: 19 VII 2022).
- Kamionka Strumilowa*, <https://www.ruinyizamki.pl/kresy/kamionka%20strumilowa.html> (доступ: 19 VII 2022).

Oleg Hański

UZBROJENIE NA ZAMKU W KAMIONCE STRUMIŁOWEJ (BUŻAŃSKIEJ) W PIERWSZEJ POŁOWIE XVI W.

Streszczenie. W Archiwum Głównym Akt Dawnych są przechowywane dokumenty źródłowe zawierające informacje o uzbrojeniu i fortyfikacjach zamków królewskich na wschodnich rubieżach Królestwa Polskiego. Spośród dokumentów lustracji miast i zamków ziemi lwowskiej województwa ruskiego zwracają na siebie uwagę opisy zamkowe poświęcone uzbrojeniu i zapasom żywności zamku w Kamionce Strumiłowej (od 1944 r. Kamionki Bużańskiej (Кам'янка-Бузька), współcześnie miasto w obwodzie lwowskim w Ukrainie). Omawiane inwentarze pochodzą z lat 1534 r. (2 spisy) i 1542 r. (1 spis). Z krótkich tekstów dowiadujemy się między innymi o artylerii zamkowej, broni ręcznej i zapasach amunicji należących do zamku. Celem niniejszego artykułu jest pokazanie stanu uzbrojenia zaczepnego i ochronnego, które miało służyć do obrony ludności Kamionki przed atakami Tatarów, Turków i Mołdawian. Źródła mówią o artylerii, tj.: 4 foglerzach, 1 działku spiżowym, 1 półtaraśnicy, 1 małym moździerzem i 1 uszkodzonej taraśnicy. Na ręczną broń palną obrońców zamku kamionackiego składało się kilkanaście jej egzemplarzy (4–7 rusznic i 9–10 hakownic). Do dyspozycji garnizonu było również 12 starych kuszy i 2 przyrządy do napinania cięgiwy (*hewary*). Broń drzewcowa nie cieszyła się popularnością i była reprezentowana tylko przez 4 rohatyny. Zapasy uzbrojenia ochronnego były niewielkie: 5 przednich płyt kirusy (*plachy przednie*), 2 tylnych (*plachy zadnie*) oraz 6–9 hełmów typu kapalin. Zapasy artyleryjskie reprezentowały kule, proch do dział i ołów.

Słowa kluczowe: Kamionka Bużańska, Ukraina, Polska, XVI w., zamek, broń palna

Oleg Hański

WEAPONS OF KAMIANKA-BUSKA (STRUMIŁOWA) CASTLE IN THE FIRST HALF OF THE 16TH CENTURY

Summary. The Central Archives of Historical Records in Warsaw holds the documents containing information about the armament and fortification of royal castles on the eastern borders of the Kingdom of Poland, including the descriptions of cities and castles in the Lviv Land of the Ruthenian Voivodeship. In particular, the collection of manuscripts from years 1534 (2 registers) and 1542 (1 register) contains several pages of information about the weapons stored in the small castle in Kamionka Strumiłowa (since 1944 p. Kamianka-Buzka (Кам'янка-Бузька), currently a town in the Lviv Region in western Ukraine). The short synopsis comprises records only about castle weapons, artillery and stocks of ammunition. The purpose of this article is to show the state of artillery and small arms that were supposed to protect the inhabitants of Kamianka from the attacks of Tatars, Turks and Moldovans. According to the manuscripts, it appears that the castle artillery consisted of 4 bombards or veuglaires, 1 bronze cannon, 1 small fauconneau (*półtaraśnica*), 1 mortar, 1 damaged fauconneau (*taraśnica*). The personal handfirearms of the defenders of Kamianka-Buzka included a 4–7 handguns (*rusznica*) and 9–10 hackbut (*hakownica*). The garrison also had 12 crossbows and 2 tensioning mechanisms for the bow string (*goats foot lever*, *hewar*). Cold weapons appeared to be not popular, as the records mention only 4 bear spears (*rohatina*). The reserves of body armour were small and amounted to only 5 breastplates (*plachy przednie*) and 2 backplates (*plachy zadnie*) of cuirass and 6–9 helmets (*kettle hats*). Artillery supplies were represented by bullets, gunpowder and tin.

Keywords: Kamianka-Buzka, Ukraine, Poland, XVI century, castle, firearms

